

2. SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIES AS GLOBAL CHALLENGES (OF GOVERNANCE) IN THE 21st CENTURY. INTERNATIONAL JOURNAL OF NEW ECONOMICS AND SOCIAL SCIENCES №2(2) 2015.

3. Хвесик М.А., Головинський І.Л., Яроцька О.В. Продуктивність водо ресурсних джерел України: теорія і практика. – К., 2007. – 412 с.

4. Статистичний довідник України за 2012-2014 роки.

5. Про Статегію сталого розвитку «Україна - 2020».

6. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року № 157-8.

7. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні».

8. Закон України «Про охорону водних об'єктів».

9. Закон України «Про стічні води та їх очищення».

© Окорський В.П., 2016

1.5. Визначення стратегічних напрямів розвитку рекреаційного господарства регіонів

Формування та реалізація політики соціально-економічного розвитку регіонів України обумовлюється економічним потенціалом регіону, особливостями економічних відносин в регіоні, пров'язаних із становленням та розвитком ринкової системи господарювання, специфікою організаційно-керівних факторів, а також існуючою державною регіональною політикою.

Значний внесок у формування економічного потенціалу регіону робить його рекреаційна складова. Рекреаційний потенціал регіону визначають не лише наявністю та цінністю ресурсів для розвитку даного виду діяльності, але й за рівнем розвитку рекреаційної інфраструктури, виробничим потенціалом та його комплементарністю із рекреаційним господарством, трудовими ресурсами та іміджем, створеним у очах потенційних рекреантів.

Рациональне та ефективне використання рекреаційного потенціалу території стало однією з важливих складових політики соціально-економічного розвитку регіонів. Вирішенню цього та інших завдань підпорядкована діяльність рекреаційного господарства. Довгий час розгляд його ролі в розвитку економіки обмежувався спричинюваним ним оздоровчим ефектом. Якщо розглядати це в політекономічному аспекті, рекреаційна галузь сприяє простому і розширеному відтворенню робочої сили, а значить і більш ефективному її використанню в процесі

виробництва, що виражається в підвищенні продуктивності праці, збільшенні коефіцієнта використання фонду робочого часу за рахунок зменшення кількості днів, втрачених через хворобу тощо. За рекреацією визнавались також соціально-культурна та політична (щодо міжнародного туризму) функції. Культурний відпочинок та подорожування неабияк сприяють духовному збагаченню людини, розширенню її кругозору, розумовому, моральному вдосконаленню, а спілкування з людьми інших національностей ще й зміцнює культурні зв'язки та дружбу народів.

Але в останні десятиліття ситуація щодо усвідомлення економічної ролі рекреаційної сфери в розвитку суспільства різко змінилась. Пов'язано це із бурхливим розвитком туризму – найдинамічнішого виду рекреаційної діяльності. Значення його у розвитку регіонів полягає в наступному:

– сектор туризму може бути важливим рушієм їх економічного розвитку, оскільки має сильний ефект мультиплікації і опосередковано впливає на основні галузі економіки, які тим чи іншим чином беруть участь у обслуговуванні туристів: промисловість, будівництво, сільське господарство, транспорт і зв'язок, торгівлю, страхування, культуру і мистецтво тощо;

– туризм – могутній стимулятор функціонування малого та середнього бізнесу, так як для організації деяких видів туристичної діяльності та надання окремих видів туристичних послуг не потрібно великого стартового капіталу;

– він може бути потужним фактором вирівнювання рівнів економічного розвитку відсталих регіонів, які здебільшого є незабезпеченими достатньою мірою мінерально-сировинними ресурсами, на базі яких можна було б розвивати промислове виробництво, із занепадаючим сільським господарством та населенням, кількість якого стрімко скорочується;

– це одна з небагатьох галузей економіки, яка може за короткий термін залучити іноземний капітал. Зараз на нього припадає 7% загального обсягу світових інвестицій. [1].

Отже, завдяки своїм організаційним і функціональним особливостям туризм є динамічною галуззю, діяльність якої може забезпечити стабільне надходження прибутків, в тому числі і у валюті, сприяти відлагодженню стійких міжгалузевих зв'язків,

здійснювати суттєвий вплив на структуру грошових доходів і витрат населення, активізувати економічне зростання.

Проте, розвиток рекреаційної сфери вимагає зваженого, науково обгрунтованого підходу, оскільки рекреаційна діяльність, окрім позитивного впливу на економіку, соціум та навколишнє середовище, здатна спричинити й негативний ефект. Так, виникнення економічної залежності від даної сфери, розбалансування економіки, локалізована інфляція, зростання цін на нерухомість у рекреаційних районах, розповсюдження небажаних соціальних явищ, виникнення напруги між місцевими громадами та туристами, небезпечне для довкілля втручання в природні процеси, використання шкідливих технологій – далеко не повний перелік наслідків непродуманого розвитку рекреаційного господарства, що вже починають даватися взнаки і в українських регіонах інтенсивного розвитку рекреаційної діяльності: Причорноморському, Карпатському та м. Київ.

Крім того, функціонування рекреаційного господарства та туристичної індустрії в нашій країні супроводжується рядом проблем, що своїм корінням сягають недавнього минулого. Ще наприкінці 80-х років ХХ сторіччя вчені відмічали проблеми, притаманні розвитку рекреаційного господарства як СРСР, так і України: зростання негативних тенденцій у рекреаційному ресурсокористуванні, конкуренція за ресурси між рекреаційною та іншими галузями народного господарства, негативні екологічні та економічні аспекти розвитку і функціонування рекреаційного господарства, конфліктність відносин між різними видами рекреаційної діяльності, недосконалість управлінської структури тощо [2]. З часом ці проблеми не вирішилися, а деякі навіть загострилися. Це, насамперед, стосується рекреаційного ресурсокористування, конкуренції з приводу використання ресурсів в середині самої галузі, а також між нею та іншими сферами національної економіки.

На розвиткові даної сфери негативно позначилась явища, що неминуче виникають на етапі переходу від однієї економічної системи та способу господарювання до іншої, а також у зв'язку зі світовими економічними кризами. Збереження практики фінансування галузі за залишковим принципом, різке падіння попиту на рекреаційні послуги в зв'язку із зубожінням населення, скрутна фінансова ситуація, а то й банкрутство підприємств, на балансі яких знаходились санаторно-курортні та інші заклади

рекреаційної інфраструктури, нераціональне використання рекреаційних ресурсів, недосконала система управління сферою, – ці та інші процеси призвели до загального різкого спаду показників виробництва рекреаційних послуг, розбалансованості його компонентних та територіальних елементів, низького рівня ефективності їх функціонування.

До того ж, сучасні реалії, пов'язані із протистоянням України та Росії, вкрай негативно позначилися на розвитку туризму. Тяжкою втратою для України стала окупація Криму, насиченому цінними ресурсами для розвитку масових пляжного, оздоровчо-лікувального, пізнавального та активних видів туризму. Хронічно не задовольняються рекреаційні потреби населення, що залишилось на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, або отримало статус внутрішньо переміщених осіб: ця частка споживчого ринку рекреаційних послуг України фактично втрачена на сучасному етапі. Якщо у 2013 році частка Донецької та Луганської областей у кількості обслугованих суб'єктами туристичної діяльності громадян України становила 3,3% та 1,0% відповідно, то у 2015 – 0,16 та 0,04% відповідно [3, 4].

У особі російських та білоруських туристів втрачена також значна частка ринку в'їзного туризму. Якщо напередодні російсько-української війни послугами вітчизняних суб'єктів туристичної діяльності скористалось майже 169 тис. російських та 9,2 тис. білоруських туристів, то у 2015 році їх кількість скоротилась у 97 та 10 разів відповідно [3,4].

Маючи багатющі рекреаційні ресурси, Україна стала значним експортером туристичних послуг! Виїзному туризму перед внутрішнім віддало перевагу у 4,6 разів більше громадян України, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності у 2015 році [5]. А кількість виїзних туристів перевищила в'їзних у 108 разів [5], тоді як для того, щоб туристична сфера країни вважалася ефективною, треба, щоб перевага в'їзних туристів над виїзними була як мінімум втричі.

Сучасний розвиток рекреаційного господарства регіонів ускладнюється також відсутністю чітких і стабільних механізмів економічного регулювання господарських відносин, економічних важелів і стимулів розвитку, низьким рівнем розвитку соціальної інфраструктури загального призначення, дефіцитом інформаційного та рекламного забезпечення; нестачею

висококваліфікованих кадрів для рекреаційної сфери, подекуди несприятливою радіаційно-екологічною ситуацією (поліські регіони), відсутністю у населення навичок підприємницької діяльності в рекреаційній галузі тощо.

Необхідним теоретико-методологічним підґрунтям для вирішення практичних завдань функціонування рекреаційного господарства є врахування основних засад, що виражають вимоги суспільства щодо організації рекреаційної діяльності в сучасних умовах і знайшли своє відображення у взаємопов'язаних принципах розвитку рекреаційного комплексу та рекреаційного господарства як його складової. Ці вихідні положення можна поділити на загальні, які стосуються рекреаційного комплексу так само, як і будь-якої іншої складової продуктивних сил, та специфічні. Загальні принципи вимагають сталого розвитку, раціонального розміщення, збалансованості та пропорційності між обсягами рекреаційних ресурсів та рекреаційними навантаженнями, а також між рекреаційними потребами та рекреаційною інфраструктурою. Загальним та актуальним є принцип децентралізації, необхідність якого ще за радянських часів обґрунтовували вчені [2]. А також вирівнювання рівнів економічного розвитку регіонів та збереження екологічної рівноваги.

Специфічні принципи розвитку рекреаційного господарства розглянемо більш докладно.

Принцип доступності рекреаційних послуг широким верствам населення забезпечує конституційне право усіх громадян України на відпочинок, охорону здоров'я, задоволення духовних потреб та ін. Таким чином, повинні розвиватись різноманітні галузі та напрями рекреаційної справи, які б враховували можливості усіх верств населення держави щодо реалізації цих прав: соціальний, молодіжний, сімейний, дитячий туризм тощо.

Принцип раціонального використання рекреаційних ресурсів полягає як у пріоритетному використанні в рекреаційних цілях територій з багатим природним, історико-культурним потенціалом, так і у раціональному проведенні рекреаційної діяльності на таких територіях. Цей принцип реалізується в наступних заходах:

– створенні кадастру, класифікації та здійсненні оцінки рекреаційних ресурсів;

– визначенні напрямів освоєння і розвитку рекреаційних ресурсів;

– розробці показників допустимих навантажень на рекреаційні території;

– введенні спеціальних режимів функціонування рекреаційних об'єктів та організації контролю за їх дотриманням з метою збереження цілісності та забезпечення можливості своєчасного відновлення рекреаційних ресурсів;

– виваженому плануванні та проектуванні розміщення і будівництва об'єктів як рекреаційного, так і іншого призначення на територіях із значним рекреаційним потенціалом.

Принцип підвищення якості рекреаційних послуг реалізується в наступних напрямках діяльності:

– орієнтації на споживача, яка полягає у врахуванні індивідуальних інтересів кожного рекреанта;

– розробці гнучкої системи рекреаційних послуг, що надаються, передбаченні можливості зміни та доповнення їх набору, що входить до складу рекреаційного продукту;

– покращенні якості рекреаційного сервісу, доведення його до рівня найкращих світових зразків;

– привнесенні до туристичних послуг, що надаються, національно-культурних елементів, які б якісно по-новому відрізняли український турпродукт на світовому туристичному ринку;

– удосконаленні та запровадженні новітніх технологій надання послуг та виробництва продукції рекреаційного призначення.

Враховуючи особливості сучасного розвитку рекреаційного господарства в Україні, існуючий для цього потенціал, беручи до уваги принципи функціонування рекреаційного господарства можна окреслити цілі його подальшого розвитку.

Головною *метою* розвитку рекреаційного господарства в регіонах є формування екологічно і соціально орієнтованих збалансованих регіональних рекреаційних систем, здатних задовольняти специфічні потреби рекреантів у коротко- та середньотривалих видах відпочинку на високому рівні, а також приносити регіонам економічні, комерційні, соціальні та екологічні вигоди.

Досягнення цієї мети повинно будуватись на наступних *принципах*:

– екологічності, що полягає у гармонізації відносин між людиною та природою, відповідальності за стан довкілля перед прийдешніми поколіннями з боку сучасного суспільства та кожного його члена зокрема, екологізації рекреаційного господарства;

– невід’ємності рекреаційної діяльності і охорони та захисту тих ресурсів, що використовуються в її процесі;

– наукової обґрунтованості проведення тих чи інших видів рекреаційної діяльності на певних територіях;

– відповідальності, що полягає у повному усвідомленні органами місцевої влади та організаторами рекреаційної діяльності усіх загроз та негативних впливів на економічне, комерційне, соціальне та природне середовище, які супроводжують розвиток рекреаційного господарства, та запобігання небажаним наслідкам шляхом раціональної організації регіональних рекреаційних систем;

– пріоритетності збереження екологічної рівноваги перед отриманням комерційного зиску;

– паритетності та пропорційності фінансування рекреаційної галузі;

– інноваційності, котра полягає у розробці та застосуванні новітніх механізмів урівноваження рекреаційних потреб з оптимальним рівнем рекреаційних навантажень на довкілля, що не порушуватиме природню рівновагу в екологічних системах;

– прозорості, що має забезпечити порозуміння органів влади та суб’єктів рекреаційної діяльності з місцевими громадами з приводу екологічної безпеки та соціально-економічного добробуту останніх, реалізації прав власності на рекреаційні об’єкти, легітимності дій сторін і т.ін.

Втілення вищезазначеної мети передбачає постановку наступних задач та розробку комплексних заходів щодо їх реалізації по таким стратегічним напрямам:

У галузі координації і управління:

– вдосконалення системи управління рекреаційною галуззю на обласному, районному, місцевому рівнях шляхом оптимізації організаційно-управлінської структури;

– стимулювання місцевої ініціативи в управлінні галуззю та прийнятті рішень щодо її функціонування;

– створення сприятливих організаційно-правового та економічного середовища для залучення у сферу малого та

середнього бізнесу, забезпечення рівних умов для їх участі в рекреаційній господарській діяльності;

– розробка ефективної системи моніторингу і оцінки наслідків, як позитивних, так і негативних, функціонування рекреаційного господарства.

У галузі ресурсокористування:

– оцінка екологічного потенціалу природних рекреаційних ресурсів, визначення їх екологічної місткості та регуляція на їх основі масштабів відвідуваності;

– створення кадастру рекреаційних ресурсів, надання їм спеціального статусу;

– ефективне та раціональне використання усіх видів рекреаційних ресурсів, забезпечення органами влади контролю за їх використанням;

– використання регіональних переваг у забезпеченості ресурсами, інфраструктурою для ефективного розвитку рекреаційного господарства.

У галузі фінансового забезпечення:

– вдосконалення та раціональне використання фінансово-кредитних важелів управління галуззю;

– розробка адресних інвестиційних програм для перспективних з точки зору стимулювання економічного зростання регіонів видів рекреаційної діяльності;

– забезпечення доступності до кредитних ресурсів;

– стимулювання інвестиційної діяльності в рекреаційній сфері регіону.

У галузі удосконалення матеріально-технічної бази рекреації:

– сприяння розвитку регіональної рекреаційної інфраструктури;

– забезпечення ефективного використання наявної рекреаційної інфраструктури шляхом реконструкції та модернізації діючих об'єктів рекреаційного господарства;

– піднесення на якісно вищий рівень стану регіональної та соціальної інфраструктури, що використовується в рекреаційній діяльності.

У галузі маркетингової діяльності:

– підтримка процесу поширення інформації про рекреаційні можливості регіону;

– забезпечення популяризації регіонального рекреаційного продукту на внутрішньому та зовнішніх ринках рекреаційних послуг;

– сприяння процесу удосконалення традиційних і розробці нових, специфічних для даного регіону, рекреаційних послуг регіонального, загальнодержавного та міжнародного рівнів;

– забезпечення доступності рекреаційних послуг для всіх верств населення;

– сприяння просуванню рекреаційних послуг на внутрішній та зовнішній ринки.

У галузі зв'язків:

– розвиток міжрегіонального і міжгалузевого співробітництва в рекреаційній сфері, оптимально збалансоване регулювання суспільно-економічних відносин у сфері організації і розвитку галузі;

– забезпечення встановлення урівноважених, взаємовигідних зв'язків між рекреаційною та екологічною системами;

– створення механізму постійної взаємодії між рекреаційними підприємствами і науковими установами, що вивчають різні аспекти перебігу рекреаційної діяльності та функціонування рекреаційного господарства, а також навчальними закладами, що спеціалізуються на підготовці кадрів у галузь.

У галузі освіти та науки:

– створення багаторівневої системи підготовки кадрів для рекреаційної сфери, розробка і запровадження перспективних галузевих мінімальних освітніх стандартів;

– підготовка представників приватного сектору, бажаючих займатися наданням послуг у галузі альтернативних видів туризму, з основ бізнесу, соціальної реклами; проведення роз'яснювальної роботи, тренінгів та семінарів з основ організації альтернативних видів туризму, надання інформаційно-консультативних послуг;

– освітня робота серед туристів, котрі відвідують регіон, з приводу способів поведінки в природі та місцевих громадах;

– всебічне вивчення аспектів перебігу рекреаційної діяльності та наукове обґрунтування засад організації та функціонування рекреаційного господарства.

Реалізація цих завдань повинна здійснюватись поетапно: створення програми та плану розвитку рекреаційного господарства в регіонах; удосконалення нормативно-правової бази розвитку даної галузі; безпосередньо розвиток галузі як результат проведення комплексних заходів.

Джерелами фінансування становлення та подальшого функціонування рекреаційного господарства можуть бути: державні кошти, що виділяються з бюджету на розвиток галузі, державні кошти, що виділяються на реалізацію цільових програм, фонди розвитку туризму, прямі іноземні інвестиції, інвестиції приватного сектора, місцеві бюджети, сама галузь.

Для ефективної та якісної реалізації основної мети розвитку рекреаційного господарства обов'язковою складовою частиною її втілення повинна бути система моніторингу та оцінки. Для цього повинна бути розроблена система кількісних і якісних індикаторів, що відповідали б принципам і задачам реалізації головної мети. Її здійснення сприятиме формуванню ефективної, конкурентоспроможної та екологічно безпечної рекреаційної системи регіону.

Отже, виведення рекреаційного господарства регіонів на якісно новий рівень, підвищення ефективності його функціонування можливе лише спільними зусиллями наукових, ділових, управлінських та громадських кіл. Окрім того, для досягнення найвищого ефекту реалізація вищевказаних напрямів розвитку рекреаційного господарства повинна бути взаємоузгодженою та збалансованою. Найкращою формою територіальної організації такого співробітництва на регіональному рівні є створення на територіях із високим рекреаційним потенціалом кластерів – об'єднань виробників рекреаційних послуг із допоміжними підприємствами, організаціями і установами, що постачають перших сировиною, матеріалами, напівфабрикатами, інформацією, здійснюють технічне та кадрове забезпечення, надають консалтингові та маркетингові послуги та послуги реалізації.

Перевагами організації кластерів в регіоні є те, що дані угруповання допомагають чіткіше зрозуміти проблеми та стан економіки регіону, забезпечують замкнутий цикл виробництва, раціональне використання ресурсів, налагодження господарських зв'язків, розповсюдження міжгалузевих технологій, науково-технічної інформації; роблять можливим ефективніше

використання залученого капіталу, дозволяють підвищити якість та результативність маркетингових досліджень, визначити напрями впровадження інновацій; сприяють залученню довготривалих інвестицій; створюють передумови для розвитку бізнесу та науки і т. ін. - відтак, сприяють розв'язанню соціально-економічних проблем регіонів.

Яким чином організуються кластери? Світовий досвід показує, що це спонтанний процес. Помилковим є штучне об'єднання підприємств і організацій і нав'язування їм певних цілей, копіювання структури і напрямів діяльності вже функціонуючих кластерів. В даному процесі важливими є задачі пошуку можливостей для створення кластерів та їх підтримка, реалізація яких повинна забезпечуватись науковими та управлінськими колами.

Майбутній ефективний розвиток рекреаційного господарства пов'язується з:

- поліпшенням управління галуззю;
- переглядом принципів її фінансування;
- ефективним використанням регіональних переваг в процесі рекреаційної діяльності;
- створенням рекреаційних кластерів;
- стимулюванням участі в рекреаційній діяльності малого бізнесу;
- поліпшенням якості і рівня рекреаційного обслуговування;
- популяризацією відпочинку в різних регіонах України, а не лише в Причорномор'ї та Карпатах;
- покращенням рівня інформованості потенційних рекреантів та інвесторів про рекреаційні можливості регіону;
- державною підтримкою розвитку соціального туризму.

Отже, запорукою покращення показників функціонування рекреаційного господарства є прийняття ряду комплексних заходів за вищевказаними напрямками, результатом виконання яких стане: активізація малого та середнього бізнесу в сфері відпочинку; раціоналізація рекреаційного ресурсокористування та територіальної організації рекреаційного господарства, більш повне використання регіонального потенціалу для його розвитку; покращення стану рекреаційної інфраструктури; забезпечення просування регіонального рекреаційного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринках рекреаційних послуг і т. ін.

Вказані заходи сприятимуть забезпеченню основних принципів розвитку рекреаційного господарства: покращенню якості та збільшенню доступності рекреаційних послуг в умовах збереження екологічної рівноваги між сферою відпочинку та довкіллям.

Список джерел

1. Дані з сайту Всесвітньої туристичної організації : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unwto.org>.
2. Теория рекреационной географии: Конспект монографии [Текст] /В.С.Преображенский и др. – М., 1988. – 55с.
3. Туристична діяльність в Україні в 2015 році. Статистичний бюлетень [Текст] / відпов. за вип.. О.О.Кармазіна. – К.: Державна служба статистики України, 2016 р. – 76 с.
4. Туристична діяльність в Україні в 2013 році. Статистичний бюлетень [Текст] / відпов. за вип.. І.В.Калачова. – К.: Державна служба статистики України, 2014 р. – 272 с.
5. Туристичні потоки (2000-2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ [Текст] / за ред.Д.І.Олійника – К.: НІСД, 2015. – 92 с.

© Алешугіна Н.О., 2016

1.6. Генезис та систематизація теорій регіонального розвитку

Однією з особливостей сучасного етапу розвитку світової економіки є перетворення окремих регіонів на активних індивідуальних гравців на міжнародній арені, підвищення ролі регіонально-просторових утворень та їх господарських систем у протіканні як національних так і міжнародних економічних процесів. Посилення економічної регіоналізації та одночасно загострення проблем, пов'язаних з регіональним розвитком, підвищує увагу дослідників до даної проблематики. Актуалізується завдання обґрунтування теоретичних засад нової парадигми регіонального розвитку, ключовими факторами формування якої є інноваційні технології та стрімкий розвиток інформатизації суспільства.

Дослідження основ регіонального розвитку здійснювали представники різних наукових шкіл регіональної економіки,